

7. Магин В.А. Модернизация системы профессиональной подготовки специалистов по физической культуре и спорту на основе инновационных технологий: автореф. дис....докт.пед.наук. – 13.00.08. – Москва, 2006. – 45 с.
8. Никулин И.Н. Подготовка будущего учителя к физкультурно-рекреативной деятельности с учащимися общеобразовательной школы: автореф. дис....к.п.н. – 13.00.08. – Белгород, 2000. – 24 с.
9. Об особенностях организации образовательного процесса в общеобразовательных школах Республики Казахстан в 2017-2018 учебном году: Инструктивно-методическое письмо. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2017. – 370 с.
10. Пешков А.А. Формирование готовности будущих специалистов по физической культуре к реализации спортивно ориентированного физического воспитания: на примере лыжных гонок: дис....к.п.н. – 13.00.08. – Сургут, 2009. – 147 с.
11. Подковко Е.Н. Личностно ориентированная технология формирования профессиональной компетентности у будущих учителей: автореф. дис....к.п.н. – 13.00.08. – Сургут, 2008. – 23 с.
12. Полякова И.В. Подготовка студентов ФФК к инновационной образовательной деятельности в процессе занятий ритмопластическими видами гимнастики: автореф. дис....к.п.н. – 13.00.08. – Тула, 2009. – 24 с.
13. Степанова Т.А. Научно-методические основы использования компьютерных технологий в процессе профессиональной подготовки студентов института физической культуры: автореф. дис...к.п.н. – 13.00.08. – Ростов-на-Дону, 2001. - 24 с.
14. Филанковский В.В. Теория и практика формирования профессиональной готовности учителя физической культуры: автореф. дис...к.п.н. – 13.00.01. – Ставрополь, 2000. - 23 с.
15. Шилов К.В. Готовность будущих учителей к инновационной деятельности//Вестник Новгородского государственного университета. – 2007. - № 42. – С.69-71.

ҒТАМР: 02.01.07

ӘБУ НАСЫР ӘЛ-ФАРАБИДІҢ МУЗЫКА ТУРАЛЫ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРЫ

Б.А. АМАНИЯЗОВА, А.А. КУЛМАНОВА

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

Аннотация. Қазіргі кезде музыка өнері мен музыка ғылымының байланысын зерделейтін сан алуан салалар, бағыттар, көзқарастар бар. Музыка базыларына тарихи құбылыстардан тұрса, базы біріне дыбыстық қозғалыстардан тұрады. Кейбір музыка ғылыми дәлелдемені қажет етпесе, кейбірі музыкалық-теориялық

талдаудың нәтижелеріне сүйенеді. Музыканың тарихына жүгінсек ежелгі заман дәуірінде қарым-қатынас құралы болып саналса, Ортағасырда музыкалық концепциялар философиялық ойлау сатысына өтті. Шығыстың ғұлама ойшылы Әбу-Насыр Әл-Фараби музыкаға һәм ғылым һәм де өнер ретінде көп көңіл бөлді. Оның «Музыканың ұлы кітабы» атты трактатында музыка туралы ежелгі антикалық түсініктерді қабылдай отырып, шығыс мәдениетіне жаңашылдық алып келді. Әл-Фараби ежелгі ойшылдардың көзқарастарын зерттеп қана қоймай, олардың музыка жайындағы еңбектерін де жалғастырған.

Кілт сөздер: Фараби, музыка, бақыт пен ләззат, уд, тамбур.

Аннотация. В настоящее время существует множество областей, направлений и перспектив, которые исследуют связь между музыкальным искусством и музыкальной наукой. Для одних, музыка содержит исторические события, а для других музыка это звуковое движение. Некоторые музыкальные произведения не требуют научных доказательств, другие же полагаются на результаты теоретико-музыкального анализа. Согласно истории музыки, в древние времена музыка считалась средством общения, а уже в средние века музыкальные концепции достигли стадии философского мышления.

Великий мыслитель Востока Абу Наср аль-Фараби уделял большое внимание музыке как к науке и искусству. В своем трактате «Великая книга о музыке» приняв древние античные представления о музыке, сделал открытие в восточной культуре. Аль-Фараби не только изучал взгляды древних мыслителей, но и продолжил их работу о музыке.

Ключевые слова: Фараби, музыка, счастье и удовольствие, уд, тамбур.

Abstract. Currently, there are many areas, directions, and perspectives that explore the relationship between music art and music science. For some, music contains historical events, while for others, music is a sound movement. Some musical works do not require scientific evidence, while others rely on the results of music-theoretic analysis. According to the history of music, in ancient times music was considered a means of communication, and in the middle ages musical concepts reached the stage of philosophical thinking.

The great thinker of the East, Abu Nasr al-Farabi, paid great attention to music as a science and art. In his treatise "The Great book of music", accepting the ancient ideas about music, he made a discovery in Eastern culture. Al-Farabi not only studied the views of ancient thinkers, but also continued their work on music.

Key words: Farabi, music, happiness and pleasure, oud, tambour.

Аристотельден кейінгі екінші ұстаз Әбу Насыр Әл-Фараби, 150-ге жуық философиялық және ғылыми трактаттар жазып қалдырған. Ғалым философия мен логика, саясат пен этика, музыка мен астрономия ғылымдарын зерттеген. Бұл ғылымдарды ғалым, екі топқа бөлген: Біріншісі: теориялық ғылымдарға жаратылыстану ғылымдары мен метафизиканы енгізген. Екіншісі: практикалық ғылымдарға этика, фикһ, кәләм ғылымдарын жатқызған .

Әбу Насыр Әл-Фарабидің ғылыми бағыттарында антика және ислам мәдениетінің синтезін кездестіруге болады. Көптеген ғалымдар өздерінің еңбектерінде Фарабидің сан ғасырлық ғылыми шығармаларын қазіргі дәуірдің жаңаша көзқарасына әсер ететіндігі жайлы айтып өткен. Әсіресе Ортағасырлық Шығыс мәдениетін байланыстырған мәдени практикалық еңбектері қазіргі мен кешегінің диалогы ретінде көруге болады. Фарабидің

«Қайырымды қала тұрғындары», «Бақытқа жету жолында», «Музыканың ұлы кітабы» және т.б. еңбектерінде әлеуметтік-философиялық көзқарастар байланысын көруге болады.

Әсіресе, Араб және Еврей музыка зерттеушісі А. Шилоах «Ислам мәдениетіндегі музыка: әлеуметтік анализ» кітабында Фарабидің «Музыканың ұлы кітабы» еңбегінде музыкалық философиялық тұжырымдамалар мен жасырын шығыс көзқарасының бар екендігін атап өткен [1].

Дж.К. Михайлов, «Музыка мәдениетінен» бөлек ғылымда «өңірлік өркениет» тұжырымдамасын қалыптастырған. Алайда, музыкадағы өркениет тілдік, діни, философиялық-идеологиялық, мәдени-тарихи халықтың дамуын бір жүйеге топтастырады. Музыка мәдениеті – әлеуметтік-мәдени, мәдени-философиялық, саяси-идеологиялық феномен ретінде көруге болады. Дәл осындай феномендер Фарабидің «Музыканың ұлы кітабы», «Ғылымдар классификациясы», «Трактат және өлеңдер», «Бақытқа жол сілтеу» және «Өлең өнерінің қағидалары туралы трактаттарында» кездеседі [2,84-85].

Фарабидің «Музыканың үлкен кітабы» еңбегі XV ғасырда-ақ латын тіліне аударылып, Европа музыка ғылымы мен өнерінің дамуына үлкен әсерін тигізді. Бұл еңбегінде тек бір шығыс (араб) музыкасының теориялық және тәжірбиелік мәселелері емес, Аристотель, Платон, Птоломей негізін қалаған ежелгі Грек (Рим) мәдениеті, Таяу шығыстағы Соғда, Хорасан, Сасанид, Кушан, одан қалды Орта Азия мен Қазақстан жерін мекендеген көшпелі тайпалардың тұрмыс-тіршілігі туралы да көптеген құнды деректер келтіреді [2,47].

Бұл елдердің өзара мәдени рухани байланыстары туралы айта келіп әл-Фараби:

«Бұл халықтарда ас-ауқат, нан-су, өмір табиғи құбылыс болып саналады. Олардың оңтүстік қапталында алыста жатқан (Эфиопия мен Судан елдері сияқты) халықтар, шығыстағы солтүстікке қарай созылған көшпелі түркі тайпалары батыстағы солтүстікке қарай орналасқан славян (сакалиба) елдері де бұл дәстүрге жақын жатады. Бұлардың түр-түсі, асы-суы, үй-тұрмысы, музыкалық аспаптар мен әуендері өте ұқсас халықтар»

- деп жазып, көп халықтар жайлы олардың мәдени байланыстары туралы аса бағалы деректер келтірген.

Фараби жалпы музыка жайлы пікірлер айта отырып, музыка әуенімен оның қоғамдық қызметі туралы тоқтала келіп адамды ләззатқа бөлейтін әуен, эмоциялық әсер тудыратын әуен және әдеби текпен (өлшем) байланысты әуен деп үшке бөледі. «Музыканың ұлы кітабының» екінші бөлімінде, адам құлағына жағымды әуендер, дыбыстың табиғи сезілуі, гармония және үндестік, музыкалық тондардың әрқандай ерекшеліктері, сөз болады [2,46] .

Әл-Фарабидің «Ғылымдар классификациясы» атты еңбегінде де музыка ілімі туралы негізгі ойлары айқын көрінеді. Мұнда Фараби музыка теориясын практикалық жағынан бірнеше салаға бөлді. Олар: музыка ырғағы, әуені, тондары, өлең айту тәсілдері, композициялары. Бұл еңбегінде Фараби, музыканың адамға беретін әсерін оның қалай шығарылғандығын емес қалай әсер ететіндігіне нақты назар аударған. Табиғат пен адамның үндестігін музыка ғана жақындастыратындығын атап көрсеткен. Құстардың ән салуы мен шыбын-шіркейдің шырылдауынан шығатын үннің әуені адамға музыка шығаруға шабыт береді [5]. Фараби табиғаттан шыққан сан алуан әуендерді бір ортаға бірліктіріп бір композиция шығару, тек адамға ғана тән қасиет. Сондай-ақ композиция мен шығарылған өлең сөздерімен ән айтуға адам ғана қабілетті болып табылады деген

Музыканың адам өмірінде болатын бақыт пен қуаныш, қайғы мен мұң сәттерінде алатын орны ерекше. Мысалы: Қазақ халқының салт-дәстүрлеріндегі сыңсу, беташар, жоқтау т.б. дәстүрлері әуенмен жеткізіледі. Бұның өзі Әл-Фарабидің осы тұжырымына мысал болады [3,18].

Тағы бір көңіл бөлетін жай әл-Фараби музыка мен поэзия арасындағы табиғи бірлікті мойындайды. Себебі, Әл-Фарабидің поэзия және әдебиет теориясымен айналысқандығын «Трактат және өлеңдер», «Өлең өнерінің қағидалары туралы трактаттарында» зерттелген ғылыми еңбектері айқындай түседі. Осы еңбектеріндегі бірнеше музыкалық дыбыстардың бір мезгілде айтылуы туралы теориясы туралы: «Өзара кемел байланысқа түскен ноталарды, аккорд, туыстық үндестік (гармония) деп айтамыз» деген жерлері бүгінгі музыкалық теориялармен анықтамалармен үндесіп жатыр [3,125]. Мұның өзі Фарабидің әндердің синкреттік сипатынан хабардар болғандығын дәлелдесе керек.

Музыкалық аспаптар. Әл-Фараби музыканы дыбыстық айтылуы жағынан зерттеп қана қоймай музыкалық аспаптардың жасалуы жағынанда өз үлесін қосты. Әл-Фарабидің музыкалық аспаптар жөніндегі еңбектерінің маңызды болуының себебі Әл-Киндидің аяқталмаған музыкалық аспаптарын одан әрмен қарай жетілдіруінде болып отыр. Қазіргі күні қолданыста жоқ музыкалық аспаптар да Әл-Кинди мен Фарабидің еңбектерінде кездеседі (Оларға най, қыпшақ; рубаб, шахруд, канун сияқты үрмелі аспаптар, нағора, тыйбыл, дойра сияқты ұрмалы аспаптар жатады).

Әл-Фараби топырақтың сусылы, үңгірлерде желдің соғуы, қамыстың сыбдыры сияқты үндерді өзінің музыкалық аспаптарында әуен қылып шығара білген. Шығарылған үнінің жәй немесе қатты естілуі тұрмыс тіршілікті сипаттауға міндеттелгенін еңбектерінде кездестіреміз. Әсіресе, соғыстарда ұрмалы аспаптың көбірек орын алуы әскерге күш жігер

береді десе, махаббат жырларында үрмелі аспаптардың орны ерекше екендігін атап өткен [4,25].

Әл-Фарабидің «Ғылымдар классификациясы» еңбегінде орта ғасырларда вокальдық музыканың кең таралғандығы туралы айтқан. Әншілер шертіп ойналатын және ысқышты аспаптардың ішектерін бір сарынмен даңғылдатып сүйемелдей отырып ән салған. Аспаптардың вокал дауысына сай келмей, ойнау мүмкіншіліктері шектеулігін көріп, Фараби адамның дауысы ең жоғары дамыған табиғи аспапқа теңеген.

Фараби шертпелі музыкалық аспаптарды екі түрге бөліп қарастырды. Біріншісі: әрбір ішегі бір ғана үн шығаратындар болса, екіншісі ішекті басу, тарту, ұстау арқылы түрлі үн шығаратындар. Әл-Фарабидің ғылыми еңбектерінің қайталанбас маңызды *уд пен танбур* музыкалық аспаптарына жеке тоқталатын болсақ:

1. Тамбур аспабының ерекшелігі. Бағдат тамбуры, тұрақты және айналымы пернелер, әр түрлі аккордтар жайында айтылады. Содан соң Фараби, Хорасан тамбурына тоқталады. Оның да сан алуан нәзік ерекшеліктеріне үңіліп, теориялық мәселелерін сөз етеді. «Хорасан танбурының пішіні әр түрлі болып келген. Оның тиек тұратын жерінде екі тесік болған, олар арқылы ішек өткізілген. Ішек мойнының ұшында бір-біріне қарама-қарсы орналасқан құлаққа оралған» деп сипаттайды. Хорасан танбурында перне саны сан алуан болған. Орындаушының шеберлік дәрежесіне қарай перне саны он сегізге дейін жеткізілген. Домбыраның пішіні, құрлысы, құрлымы «Китаб әл-мусики, әл-кабир» еңбегіндегі танбурды сипаттағандай ұқсастық береді. Бұл еңбектің жазылғанына 1100 жылдан астам уақыт өтсе де бүгінге дейін өзінің құнын жойған жоқ .

2. Уд. Мұнда Фараби, ең алымен, уд аспабының құрылысы, ашық пернелері, оған орындаушы саусақтарының орналасуы, төрт ішекті уд, соның бойында жасалатын интервалдардың арақатынасы, дыбыс қатары, жағымды тондар. Уд аспабын күйге келтірудің қарапайым және күрделі түрлері, оларды қолданудың тәсілдерін қарастырады. Уд музыкалық аспабының төрт ішегі алғашқы төрт элементке, жылдың төрт мезгіліне, желдің төрт бағытына, адам денесіндегі төрт «сөлге», адам өміріндегі төрт өмір жасына т.б. сәйкес келді. Жеті үннің әрбіріне жеті планетасы, удтың негізгі құрлымды он екі бөлігіне – жұлдыздардың он екі белгісі сәйкес келген.

Сондай-ақ, най, қыпшақ сияқты үрмелі аспаптардың ұқсастыстары мен ерекшеліктерін егжей-тегжейлі зерттеді. Үннің қалай пайда болатынын, қайдан шығатынын теориялық жақтан қарастырған. Үрмелі аспаптарында дыбыстың шығуы түтіктің ішкі қуысының көлеміне байланысты болатындығын дәлелдеген.

Әл-Фараби бойынша музыкадағы «бақыт» пен «ләззат» түсінігі. Фараби үшін «бақыт» пен «ләззат» дегеніміз екі түрлі түсінікті білдіреді. Бақыт дегеніміз ақылдан да биік тұратын сезім ретінде таныса, ләззатты рухтың бір бөлігі ретінде қарастырды. Ол – құмарлық. Адамды бақытты қылатын нәрсе – өз құмарлығын жеңу арқылы айқындалады. Әл-Фараби бақытты білім, музыка, өнер арқылы кемелденуге теңестіреді. Рухани байлықтың мол болуы бақыттың кілтін тапқандай болып көрінеді деген. Білімнен кем түспейтін музыкада құштарлықтың себептерінен туындайтындығын көрсеткен. Құштарлық шынайлы сезімді айқындайды. Құштар адам шабыттанады, ләззатқа бөленеді.

Фараби, «бақыт» пен «ләззаттың» үндестігін музыкадан табуға болатынын атап өткен. «Бірақ бақыт пен ләззаттан болатын қуаныш сезімі музыкада орынын таба алмас еді» дейді. Фараби үшін *Қуаныш* – өткінші, жасанды бақыт сияқты ұғым. Ал, музыкада жасандылық деген жоқ. Әр әуеннің дыбысталуы шынайы. Күлдіретін, қуаныштың дәмін таттыратын әуен мен қайғыдан жылататын әуеннің астарында тек бақыт пен ләззат жатыр.

Фарабидің «бақыт» түсіндігі материалдық игіліктен тәуелсіз, адамның жаны мен тәнінің қасиеттерінен туындайтын қабілеттілікке сүйенетінін түсіндірген. Музыкадағы шығармашылық өнер бұл тұжырымға мысал бола алады. Сан түрлі ноталардан дыбысталып бір адам бойынан әуенделіп шығуы бір бақыт болса, оны тыңдау ләззат болып табылады [4,77].

Қорытынды. Әбу Насыр әл-Фарабидың «Музыка туралы үлкен кітабы» ислам әлемі музыкалық эстетикасының бір қырынан көрсетеді. Ислам музыкасының феномені ретінде Фарабидің еңбектері ең үлкен рухани мирас болып табылады. Фараби айтқандай «музыканы әшекелеу»¹ адамның баға жетпес қабілеті, бақытқа жету жолы. Ол түрік - ислам музыкасының тарихында музыкамен байланысты шығармаларды жүйелі түрде ашып көрсетіп, музыкалық өнердің теориялық принциптерін жан-жақты қарастырған. Фарабидің музыкаға қызығушылық танытқандығынан бөлек, ол осы өнерге қарқынды зерттеулер жүргізіп, еңбектерін мирас етіп қалдырды. Табылған дереккөздердің арасында- Фарабидің іс жүзінде музыканттық пен қатар музыка біліміне сарапшы болғандығына көз жеткіземіз. «Ғылымдар классификациясы» атты еңбегінде музыка негізгі ғылымдардың ішінде бесінші орынға қойды. Фарабидің музыкалық тұжырымдамалары бүгінгі күнге өзінің әсерін тигізіп, дәрежесін айтарлықтай жалғастырып келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Дербисали Ә. Б.Абу Насыр Аль-Фараби, «Большой трактат о музыке». -2009ж.-700 б.

2. Абу Насыр Аль-Фараби, «Естественно-научные трактаты»: араб. Ауд. / Алма-Ата: Изд-во АН КазССР, 1987ж.- 495 с.
3. Жәнібеков, Е. «Әл-Фарабидің физикалық көзқарасы» Алматы: Рауан, 1993ж.- 111 б.
4. Қоңыратбаев Ә., Қоңыратбаев Т. «Көне мәдениет жазбалары».-Алматы: Қазақ университеті, 1991ж.-398 б.
5. Көбесов А. «Әбу Насыр әл-Фараби»/ әл-Фараби атын. ҚазҰУ.- Алматы: Алматы: Қазақ университеті, 2004ж.- 174,
6. Сохор А. «Социология и музыкальная культура». М.: Советский композитор, 1975.84-85 б.
7. Таскалиева А. К. Әл-Фараби — әдебиеттанушы хақында... // Молодой ученый. — 2015ж. - №17. 619-623. — URL <https://moluch.ru/archive/97/21535/>
8. «Ғалым Әл-Фарабидің ұлты "қазақ" дейтіндерге жауап берді»// 97564Sputnik Kazakhstan., <https://sputniknews.kz/spravka/20191123/12106699/Al-Farabi-qazaq.html>
9. Pratt, Waldo Selden. (1908). History of Music: A Handbook and Guide For Students, G. Schirmer, New York, 2012. -125 p.

ҒТАМР 14.25.09.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚОЗҒАЛЫС БЕЛСЕНДІЛІГІ ТУРАЛЫ

Т.Х. УТЕГАЛИЕВ

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университет, Ақтөбе, Қазақстан

Аннотация. Адамның дене бітімін жетілдіруді қамтамасыз ететін іс-шаралар жүйесінде, әсіресе мектеп жасында қозғалыс режимі маңызды мәнге ие. Осы кезеңде оқушылар ағзасының қарқынды өсуі мен қалыптасуы жүріп жатыр, ал қозғалыс белсенділігі бұл өсуді және ағзаның дамуын, оның функционалдық мүмкіндіктері мен жұмысқа қабілеттілігінің деңгейін едәуір дәрежеде анықтайды. Сондықтан қазіргі уақытта өзіне аса назар аударуды талап ететін мектептегі дене тәрбиесін ұйымдастыру мен жүзеге асыруға қатысты проблемалар арасында оқушылардың гиподинамиясы мәселесі болып табылады.

Қозғалыс белсенділігі " дегеніміз не? қозғалыс белсенділігі-бұл уақыт ішінде орындалған қозғалыс саны (негізгі локомоция). Әдетте бір тәулік ішінде қадамдарда көрсетілген тәуліктік қозғалыс белсенділігі емес. Ал қозғалыс режимі-бұл бөлу және тәулік бойы ұйымдастыру. Демек, қозғалыс белсенділігі дұрыс құрылған қозғалыс режиміне байланысты деп айтуға болады.

Кілт сөздер: сабақ, дене тәрбиесі мұғалімі, қозғалтқыштын режимдері, дене белсенділігі.

Аннотация. В системе мероприятий, обеспечивающих физическое совершенствование человека, важное значение имеет двигательный режим, особенно в школьном возрасте. В этот период идет бурный рост и становление организма школьников, а двигательная активность в значительной степени определяет этот рост и развитие организма, уровень его функциональных возможностей и работоспособности. Именно